

Література

1. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
2. Кустов А.М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. – М., 1997. – 228 с.
3. Образцов В.А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений. Курс лекций. – М.: Изд-во ИМПЭ–ПАБЛИШ, 2004. – 400 с.
4. Раскрытие и расследование преступлений в сфере топливно-энергетического комплекса: Учебно-методическое пособие для следователей (дознавателей) и оперативных сотрудников органов внутренних дел. – М.: Следственный комитет при МВД России, 2006. – 158 с.

ДУНДИЧ Л.В. ТИПОВЫЕ МОДЕЛИ МЕХАНИЗМА КРАЖ ГРУЗОВ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ, СОВЕРШАЕМЫЕ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ГРУППАМИ. Статья посвящена анализу основных элементов типовой модели механизма краж грузов на железнодорожном транспорте, совершенных организованными группами, и использованию этих знаний при расследовании соответствующих преступлений.

DUNDYCH L.V. TYPICAL MODELS OF THE MECHANISM OF THEFTS OF CARGOES ON THE RAILWAY TRANSPORTATION WHICH ARE MADE BY THE ORGANIZED GROUPS. The article is devoted to the analysis of the main elements of a typical model of loads theft mechanism on rail transport, committed by organized groups, and to the use of these knowledge during investigation of such crimes.

УДК 343.9

М. В. ТРЕТЬЯКОВА

Харківський Національний університет внутрішніх справ

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА СВОБОД СУБ'ЄКТІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто теоретичні питання сутності механізму реалізації прав та свобод суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності як одного з етапів забезпечення прав та свобод людини в кримінальному процесі України.

Надійшла до редколегії 25.01.2008

Сучасні правові тенденції пов'язані з визнанням на державному рівні необхідності дотримання й забезпечення прав та свобод людини. Основними напрямками державної політики України в галузі прав людини є створення належних умов і процедур для повної та безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав і законних інтересів [1]. У зв'язку з цим необхідні дослідження щодо забезпечення прав та свобод людини, а також елементів і механізму його реалізації.

Окремі аспекти механізму реалізації прав суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності розглядалися в роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема, Ю.М. Грошевим, П.А. Лупинською, Т.В. Омельченко, О.Ф. Скакун, Ю.П. Яновичем та інших дослідників. Проте, проблема забезпечення прав та свобод суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, удосконалення механізму його реалізації на нинішньому етапі розбудови правової держави набула особливої актуальності. Тому метою

цієї статті є розгляд теоретичних питань реалізації прав та свобод суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, а також її механізму як одного з етапів забезпечення прав та свобод людини в кримінальному процесі України.

У тлумачних словниках сучасної української мови поняття «реалізувати» трактується як «здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя» [2, с.1018]. В науці «реалізація» прав людини визначається як складний процес, спрямований на втілення в життя самою особою закріплених у чинному законодавстві України норм права, можливостей для задоволення особистих і суспільних потреб та інтересів, а також діяльність органів, підприємств, установ, організацій щодо створення умов для ефективного здійснення людиною її прав, їх охорона і захист від протиправних посягань та дії компетентних суб'єктів задля відновлення порушених прав людини і громадянина [3, с.87-95].

Реалізація прав суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності являється одним з етапів процесу забезпечення прав та свобод людини в кримінальному судочинстві України і залежить від багатьох обставин і умов. До їх числа, зокрема, можна віднести: по-перше, знання суб'єктом своїх процесуальних повноважень; по-друге, бажання суб'єкта здійснити свої права; по-третє, здійснення конкретних процесуальних дій, дозволених кримінально-процесуальним законом для певного суб'єкта і у відповідній процесуальній формі та ін.

У кримінальному судочинстві свої права людина може реалізувати, як правило, лише через дії відповідних посадових осіб. При цьому істотною гарантією кримінально-процесуальних прав одних суб'єктів правовідносин є безумовне виконання кореспондуючих обов'язків іншими учасниками правовідносин. В даному випадку мова йде про правовідносини у вигляді так званого «важеля», де правам однієї сторони відповідають зобов'язання іншої і навпаки. Це означає, що органи державної влади та їх посадові особи гарантують виконання прав людини всіма юридичними засобами та мають право вимагати від неї виконання законів країни, встановлювати заходи юридичної відповідальності за невиконання своїх обов'язків. У свою чергу, людина має право вимагати від органів державної влади та їх посадових осіб забезпечення реалізації своїх прав і звертатися за допомогою для їх відновлення. Наряду з цим, за недотримання встановлених заборон людина несе юридичну відповідальність. Звідси зрозуміло те велике значення, яке мають обов'язки посадових осіб для справжнього, реального значення процесуальних прав людини. Чим послідовніше, ширше і конкретніше виражені в законі обов'язки особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора по охороні прав та свобод осіб, що беруть участь у кримінальній справі, тим ретельніше ці права та свободи гарантуються.

Слід відзначити, що оскільки кримінально-процесуальна діяльність існує тільки у вигляді правовідносин, то це означає, що реалізація суб'єктивного права здійснюється також у формі правовідносин. Права та обов'язки суб'єктів – це внутрішня форма

правовідносин, оскільки завдяки ним створюються конкретні зв'язки між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності і тим самим здійснюється безпосередньо сама така діяльність. Зовнішньою ж формою правовідносин виступає встановлений законом порядок і послідовність окремих процесуальних дій, а також провадження по справі в цілому (процесуальна форма) кримінального процесу [4, с.34]. Права та обов'язки суб'єкта процесу складають основу його процесуально-правового статусу. Потреба в законодавчій регламентації правового статусу всіх учасників процесу дозволяє сьогодні орієнтувати законодавця на зміцнення правового положення особи, що бере участь в кримінальному процесі. Право тут виступає необхідним засобом закріплення та вираження свободи особи. Тому правовий статус особи включає весь комплекс правових можливостей, зокрема, процесуальні права і обов'язки, законні інтереси, особисті свободи.

В науковій літературі поняття кримінально-процесуальних відносин у цілому істотно не відрізняються, однак, при цьому більшість авторів відзначають наявність у будь-якому правовідношенні кореспондуючих кримінально-процесуальних прав і обов'язків. Так, В.П. Божьєв кримінально-процесуальні відносини визначає як «конкретні зв'язки між суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, що характеризуються наявністю суб'єктивних кримінально-процесуальних прав і обов'язків, і які виникають на основі закону [5, с.76]. В.Г. Даєв вважає, що кримінально-процесуальні відносини – це «врегульовані нормами кримінально-процесуального права суспільні відносини, учасники (суб'єкти) яких в ході порушення, розслідування, розгляду та вирішення кримінальних справ виступають в якості носіїв процесуальних прав і обов'язків» [6, с.16].

Як слушно зазначив І.В. Тирічев, що кримінально-процесуальні відносини виникають, розвиваються, змінюються і припиняються в нерозривному зв'язку з кримінально-процесуальною діяльністю. Задачі кримінально-процесуальної діяльності обумовлюють те, що для кримінально-процесуального права характерний так званий авторитарний метод правового регулювання, сутність якого

полягає в тому, що одним із суб'єктів завжди виступає орган державної влади, який наділений владними повноваженнями [7, с.22]. Тут важливо підкреслити, що хоча правовідносини в кримінальному процесі характеризуються як владовідносини, то на органах державної влади, які здійснюють провадження по справі, лежить обов'язок роз'яснити іншим учасникам процесу їх права і забезпечити можливість їх здійснення. Тому процесуальні дії і рішення суду, прокурора, слідчого і органу дізнання виступають не тільки як засіб виконання їх обов'язків по розкриттю злочину, викриттю винних та їх покаранню, але і як засіб забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників процесу. Наприклад, застосовуючи своє право подати заяву про вчинений злочин, особа вступає у відповідні правовідносини з державним органом, а останній зобов'язаний прийняти заяву, пояснити заявнику відповідальність за свідомо неправдивий донос і за наявності в заяві, що надійшла, достатніх даних, які вказують на ознаки злочину, порушити кримінальну справу. Також, якщо слідчий виніс постанову про притягнення особи як обвинуваченого, він зобов'язаний у встановленому законом порядку пред'явити обвинуваченому дану постанову, роз'яснити сутність пред'явленого обвинувачення та права обвинуваченого на досудовому слідстві, забезпечити участь захисника і реалізацію інших прав обвинуваченого.

Отже, кримінально-процесуальні відносини – це суспільні відносини, які врегульовані нормами кримінально-процесуального права, що виникають, розвиваються, змінюються і припиняються в сфері кримінального судочинства.

З'ясування сутності реалізації прав та свобод людини неможливо без визначення його механізму, який є дуже важливим, оскільки дозволяє: а) охопити всі правові явища реалізації прав людини і громадянина; б) визнати її як динамічно розвинену систему; в) з'ясувати структуру, послідовне розташування, взаємний зв'язок і взаємодію елементів та стадій реалізації; г) з'ясувати їхні специфічні функції; д) швидко вдосконалювати процедуру та порядок реалізації прав та свобод людини.

Механізм реалізації, як слушно зазначає О.Ф. Скакун, – це засоби, які здатні створити умови для реалізації прав та свобод людини [8, с.206].

Ю.П. Янович вважає, що «механізм реалізації суб'єктивних прав є частиною механізму правового регулювання і являє собою взяті в єдності систему правових засобів, у результаті взаємодії яких соціальні блага, що містяться в правах особистості, переводяться в реальні суспільні відносини» [9, с.105]. У цьому визначенні акцент зроблено на соціальну спрямованість механізму реалізації суб'єктивних прав, тобто підкреслюється передбачена законом можливість індивіда одержувати соціальні блага, вступаючи в суспільні відносини.

Можна погодитися із думкою Т.В. Омельченка, що механізм реалізації суб'єктивних процесуальних прав слід вважати елементом загальнодержавного механізму забезпечення прав і свобод людини, який виражений системою правових засобів, що гарантують певним суб'єктам їх активну участь у кримінальному судочинстві з метою здійснення, захисту та відновлення порушених суб'єктивних прав у встановленій процесуальній формі [10, с.70]. Як будь-який механізм, він є високоорганізованою системою, що має свою структуру. В юридичній літературі «система» визначається як об'єкт, функціонування якого ... забезпечується сукупністю елементів, що його становлять, які знаходяться в доцільних відносинах один з одним. Елемент – це «внутрішня вихідна одиниця, функціональна частина системи, власна будова якої не розглядається, а враховуються лише її властивості, необхідні для побудови і функціонування системи» [11, с.27]. У свою чергу, під структурою прийнято розуміти закон зв'язку елементів конкретного об'єкту, явища або процесу, єдність яких з необхідною закономірністю обумовлює їх внутрішню організацію і якісну визначеність [12, с.3].

Так, елементами механізму реалізації суб'єктивного процесуального права особи слід вважати: 1) кримінально-процесуальну форму; 2) процесуальну активність особи, юридичну сутність якої складають: а) право на свої активні дії; б) право вимоги; в) дома-

гання; 3) кримінально-процесуальні правовідносини; 4) процесуальні процедури реалізації конкретних суб'єктивних прав у межах правовідносин.

Також слід зазначити, що у будь-якій складній і такій, що постійно розвивається, системі між її елементами виникає значна кількість найрізноманітніших зв'язків. Якщо ці зв'язки не будуть певним чином впорядковані, тобто не здійснюватимуться за певними правилами, закономірностями, законами тощо, то система не зможе не тільки ефективно функціонувати й розвиватися, але й досить швидко перестане існувати як єдине ціле.

Таким чином, вищевказане дає змогу зробити висновок, що реалізація прав та свобод суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – це цілеспрямований послідовний процес, наслідком якого є безперешкодне здійснення людиною наданих їй державою процесуальних прав та свобод. Даний процес повинен постійно удосконалюватись з метою: досягнення завдань кримінального судочинства, зокрема, з метою охорони прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ньому участь; швидкого і повного розкриття злочинів; забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб жодна невинна особа не була покарана.

Література

1. Постанова Верховної Ради України «Про засади державної політики України в галузі прав людини» від 17.06.1999 року, № 757-XIV // ВВР України. - 1999. - № 35. - Ст.303.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови /Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1140 с.
3. Хальота А.І. Забезпечення реалізації органами внутрішніх справ конституційних особистих прав і свобод людини та громадянина // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С.87-95.
4. Уголовный процесс /Под редакцией профессора П.А. Лупинской. – М.: Юристъ, 1995. – 544 с.
5. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения. – М.: Юридическая литература, 1975. – 176 с.
6. Советский уголовный процесс /Алексеев Н.С., Бастрыкин А.И., Даев В.Г. и др.; Под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989. – 472 с.
7. Советский уголовный процесс: Учебник /Под ред. Л.М. Карнеевой, П.А. Лупинской, И.В. Тыричева. –М., 1980. – М.: Юрид. лит., 1980. – 568 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права. – Х.: Консум; Университет внутр. дел., 2000. – 704 с.
9. Янович Ю.П. Проблемы совершенствования процессуального статуса подозреваемого и обвиняемого: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09/ Украинская юридическая академия. – Х., - 1992. – 222 с.
10. Омельченко Т.В. Конституційне право особи на правову допомогу і його реалізація на досудових стадіях кримінального процесу: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. Ун-т внутр. справ. – Х., -2004. – 212 с.
11. Протасов В.Н. Правоотношение как система. – М.: Юридическая литература, 1991. – 142 с.
12. Зеленецкий В.С. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины. – Х: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2001. – 28 с.

ТРЕТЬЯКОВА М.В. МЕХАНИЗМ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВ И СВОБОД СУБЪЕКТОВ КРИМИНАЛЬНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. Рассмотрены теоретические вопросы сущности механизма реализации прав и свобод субъектов криминально-процессуальной деятельности как одного из этапов обеспечения прав и свобод человека в криминальном процессе Украины.

TRETYAKOVA M.V. THE MECHANISM OF REALIZATION OF RIGHTS AND FREEDOMS OF SUBJECTS OF CRIMINAL PROCEDURE ACTIVITY. The theoretical questions of essence of mechanism of realization of rights and freedoms of subjects of criminal procedure activity as one of stages of providing of rights and freedoms of man in the criminal process of Ukraine are considered.